

ТЕМА 12. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

1. Поняття, підстави та види звільнення від кримінальної відповідальності.
2. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям.
3. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.
4. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки.
5. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки.
6. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 12 від 23.12.2005 р.

1. Звільнення від кримінальної відповідальності – це відмова держави за наявності підстав, передбачених КК України, від засудження особи, яка вчинила КП, і від застосування щодо неї кримінально-правових заходів примусового характеру.

За своїм змістом звільнення від кримінальної відповідальності характеризується трьома моментами:

1) **не відбувається державний осуд особи**, яка вчинила КП (обвинувальний вирок суду, яким особа офіційно визнається винною у конкретному КП, не постановляється);

2) до винного **не застосовується покарання**, тобто особа звільняється від покладання на неї втрат і обмежень особистого, майнового та іншого характеру, передбачених кримінальним законом як покарання;

3) через відсутність обвинувального вироку звільнена від кримінальної відповідальності особа вважається такою, що **не має судимості**

Згідно з ст. 44 КК України звільнення від кримінальної відповідальності проголошується виключною компетенцією суду у випадках, передбачених КК України

Підставами звільнення від кримінальної відповідальності є:

- а) дійове каяття (ст. 45 КК);*
- б) примирення винного з потерпілим (ст. 46 КК);*
- в) передача особи на поруки (ст. 47 КК) ;*
- г) зміна обстановки (ст. 48 КК);*
- д) закінчення строків давності (ст. 49 КК)*

Потрібно розмежовувати передбачені КК випадки звільнення від кримінальної відповідальності і випадки, коли відповідно до цього Кодексу вона взагалі неможлива.

наприклад, у разі: малозначності діяння (ч. 2 ст. 11), вчинення діяння у стані неосудності (ч. 2 ст. 19), недосягнення особою віку кримінальної відповідальності (ст. 22), наявності обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння (розділ VIII Загальної частини), а також випадки, коли особа не підлягає такій відповідальності (ч. 2 ст. 385, ч. 2 ст. 396 КК).

Звільнення особи від кримінальної відповідальності потрібно відмежовувати і від звільнення засудженого від покарання та його відбування на підставі норм розділу XII або статей 104, 105, 107 Загальної частини КК

● *Звільнення особи від кримінальної відповідальності при вчиненні нею певного умисного КП, не залежить від того, закінчено його чи ні, вчинений він одноособово чи у співучасті.*

Підставою такого звільнення може бути або певна поведінка особи після вчинення КП, яку держава **заохочує** (дійове каяття, примирення винного з потерпілим, припинення кримінальної протиправної діяльності та добровільне повідомлення про вчинене тощо), або **настання певної події** (наприклад, зміна обстановки, закінчення строків давності).

При вирішенні питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, суд (суддя) під час судового розгляду справи повинен переконатися, що діяння, яке поставлено особі за провину, дійсно мало місце, що воно містить склад КП і особа винна в його вчиненні, а також що умови та підстави її звільнення від кримінальної відповідальності передбачені КК. Тільки після цього можна постановити (ухвалити) у визначеному КПК порядку відповідне судове рішення

Ці підстави звільнення від кримінальної відповідальності можна поділити на кілька видів:

1. В залежності від того, чи покладаються на особу якісь обов'язки після звільнення від відповідальності, чи ні, виділяють:

*** умовні підстави –**

це такі підстави, коли особа звільняється від кримінальної відповідальності при умові, що протягом певного строку вона буде поводитися певним чином (ст. 47 КК)

*** безумовні підстави –**

це такі підстави, коли особа звільняється від кримінальної відповідальності без всяких умов

2. В залежності від того, правом чи обов'язком суду є звільнення від кримінальної відповідальності, виділяють:

*** обов'язкові підстави –**

це коли у суду не має права вирішувати питання про звільнення від відповідальності на власний розсуд
(ст.ст. 45, 46, 49 КК)

*** необов'язкові (факультативні) підстави –**

це коли у суду є право вирішувати питання про звільнення від відповідальності на власний розсуд
(ст.ст. 47, 48 та ч. 4 ст. 49 КК)

3. В залежності від того, де в законі передбачений вид звільнення від кримінальної відповідальності, виділяють:

*** загальне звільнення –**

такі види звільнення, які передбачені в Загальній частині КК і можуть застосовуватись до осіб, які вчинили різні види КП
(ст.ст. 45-49 КК)

*** спеціальне звільнення –**

такі види звільнення, які закріплено в Особливій частині КК і стосуються складів конкретних КП
(ч. 3 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 4 ст. 309 КК)

2. Згідно зі ст. 45 КК України, «особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення кримінального правопорушення щиро покалася, активно сприяла розкриттю кримінального правопорушення і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду».

Корупційними КП відповідно до КК України вважаються КП, передбачені ст.ст. 191, 262, 308, 312, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також КП, передбачені ст.ст. 210, 354, 364, 364¹, 365², 368-369² КК України.

КП, пов'язаними з корупцією, відповідно до КК України вважаються кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст. 366², 366³ КК України

Отже, передумовою такого звільнення є вчинення особою вперше кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину

Такою, яка **вчинила КП уперше, вважається особа**, котра раніше не вчиняла КП або раніше вчинила КП, що вже втратив правове значення. Вчинення триваючого або продовжуваного КП, двох або більше необережних нетяжких злочинів, які утворюють сукупність (за винятком реальної), не може бути перепорою для застосування ст. 45 КК.

Підставою такого звільнення є дійове каяття, яке характеризується такими елементами у сукупності:

- ❖ щире каяття;
- ❖ сприяння розкриттю КП;
- ❖ повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди

● **Щире розкаяння** характеризує суб'єктивне ставлення винної особи до вчиненого КП, яке виявляється в тому, що вона визнає свою провину, висловлює жаль з приводу вчиненого та бажання виправити ситуацію, що склалася.

● **Активним сприянням розкриттю КП** слід вважати надання особою органам дізнання або досудового слідства будь-якої допомоги в установленні невідомих їм обставин справи.

● **Повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди** полягає в добровільному задоволенні винним або іншими особами, зокрема батьками чи близькими родичами, обґрунтованих претензій потерпілого щодо відшкодування заподіяної КП матеріальної та моральної шкоди, загладжуванні її в інший спосіб, наприклад, шляхом прилюдного вибачення за завдану образу.

Відсутність хоча б однієї із зазначених складових дійового каяття виключає звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст. 45 КК.

Виняток можуть становити лише випадки вчинення КП чи замаху на нього, внаслідок яких не заподіяно шкоду або не завдано збитки

3. Згідно зі ст. 46 КК України, *«особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду».*

Отже, передумовою такого звільнення є вчинення особою вперше кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину

Підставою звільнення від кримінальної відповідальності є примирення винного з потерпілим та відшкодування збитків або усунення заподіяної шкоди

 Примирення – це прощення потерпілим винного, яке виражається у відмові потерпілого від поданої ним заяви про притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка вчинила КП, або прохання закрити вже відкрите щодо винного кримінальне провадження. *Примирення повинне бути добровільним. Для примирення неважливо, хто був його ініціатором, та якими мотивами керувався.*

Звільнення винної особи від кримінальної відповідальності та закриття провадження у зв'язку з примиренням із потерпілим можливе тільки в разі відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди

4. Стаття 47 КК України зазначає, що *«особу, яка вперше вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, та щиро покаялася, може бути звільнено від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки колективу підприємства, установи чи організації за їхнім клопотанням за умови, що вона протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку».*

Отже, передумовою такого звільнення є вчинення особою вперше кримінального проступку або нетяжкого злочину

Для того, щоб особу було передано на поруки трудовому колективу підприємства, установи чи організації, обов'язково необхідне клопотання трудового колективу, яке має бути оформлене протоколом загальних зборів колективу, який обов'язково долучається до кримінального провадження.

Підставою звільнення від кримінальної відповідальності є щире каяття особи, яка вчинила КП, яке свідчить про її бажання спокутувати провину перед колективом підприємства, установи чи організації та виправити свою поведінку.

Особу, яка не визнала себе винною у вчиненні КП, передавати на поруки не можна

За наявності зазначених вище обставин, а також належно оформленого клопотання суд вправі (але не зобов'язаний) звільнити особу від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки колективу. Відмова суду в задоволенні клопотання має бути вмотивованою.

Цей вид звільнення є умовним. Тобто особа повинна протягом року з дня передачі її на поруки виправдати довіру колективу, не ухилятися від заходів виховного характеру та не порушувати громадський порядок.

Кримінально-правовим наслідком виконання особою умов передачі на поруки є **остаточне звільнення її від кримінальної відповідальності за вчинене КП після закінчення зазначеного строку** (без ухвалення судового рішення), а наслідком недодержання нею хоча б однієї з наведених умов – *притягнення до кримінальної відповідальності за це КП*

- **Про те, що особа не виправдала довіру колективу, свідчать:** систематичне або грубе порушення нею правил внутрішнього розпорядку на підприємстві, в установі чи організації; невиконання зобов'язань щодо своєї поведінки, взятих на загальних зборах колективу; вчинення нового КП чи іншого правопорушення тощо.
- **Ухилення особи від заходів виховного характеру** полягає в її намаганні уникнути виховного впливу колективу, залишенні з цією метою місця роботи або навчання та ін.
- **Порушення громадського порядку** – це вчинення особою проступку (наприклад, із числа передбачених статтями 173, 173¹, 173², 174, 178, 179, 181, 181¹, 182, 183 Кодексу України про адміністративні правопорушення, за який на неї накладено адміністративне стягнення).

Особу, яка протягом року з дня передачі на поруки порушила її умови, відповідно до ч. 2 ст. 47 КК слід притягнути до кримінальної відповідальності за вчинене КП

5. У ст. 48 КК України вказано, що «особу, яка вперше вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що на час кримінального провадження внаслідок зміни обстановки вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною».

Отже, передумовою такого звільнення є вчинення особою вперше кримінального проступку або нетяжкого злочину

Звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки є **правом, а не обов'язком суду**. А також таке звільнення є безумовним, тобто воно не залежить від подальшої поведінки особи.

Підставою такого звільнення внаслідок зміни обстановки є:

- ❖ втрата вчиненим діянням суспільної небезпечності;
- ❖ втрата особою суспільної небезпечності

● Зміна обстановки, внаслідок якої вчинене особою діяння втратило суспільну небезпечність – це істотна зміна соціально-економічних, політичних або духовних засад життєдіяльності суспільства, яка відбувається незалежно від волі винної особи і внаслідок чого втрачається суспільна небезпечність не лише конкретного КП, а й подібних йому діянь

наприклад, втрата діянням характеру суспільно небезпечного (ще при дії КК 1960 року в умовах переведення економіки України на ринкові відносини внаслідок зміни обстановки звільнялися від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили спекуляцію, комерційне посередництво, порушення правил про валютні операції тощо), втрата діянням характеру суспільно небезпечного при локальній зміні обстановки, що тягне за собою втрату суспільної небезпеки лише окремого, конкретного діяння, вчиненого даною особою, (винахід нових ліків, що ефективно лікують раніше невиліковну інфекційну хворобу, при свідомому поставленні іншої особи в небезпеку зараження такою хворобою (ст. 130 КК); офіційне визнання високоякісними лікарських засобів, які раніше застосовувалися без письмової згоди пацієнта (ст. 141 КК); набуття спеціальної медичної освіти особою, яка раніше провела аборт без такої освіти (ст. 134 КК); визнання виборів або референдуму неконституційними при вирішенні питання про відповідальність особи, яка порушила таємницю голосування (ст. 159 КК); заборона певної політичної партії, діяльності якої раніше перешкоджала особа (ст. 170 КК); виключення із переліку піддакцизних товарів при вирішенні питання про відповідальність за незаконне їх виготовлення або збут (ст. 204 КК) тощо)

● Зміна обстановки, внаслідок якої особа, яка вчинила КП, перестає бути суспільно небезпечною – це об'єктивні зміни умов життєдіяльності такої особи, які позитивно і суттєво впливають на неї і свідчать про те, що вона не вчинятиме кримінально караних діянь у майбутньому. Висновок про таку можливість будується на основі характеристики даної особи (соціальної, психологічної, демографічної, кримінально-правової тощо), а також оточуючої її обстановки, тобто зовнішніх стосовно даної особи умов (оточення в побуті, у сім'ї, на роботі тощо)

наприклад, на практиці до змін обстановки навколо особи, яка вчинила КП, відносять влаштування на роботу особи, яка вчинила КП з мотивів відсутності коштів для існування; звільнення особи з посади, що позбавляє її можливості вчинити нове КП з використанням такої посади; тяжке захворювання, що позбавляє можливості вчинити певні КП; переїзд на інше місце проживання та розрив зв'язків з кримінальним середовищем, під впливом якого особа вчинила КП; поміщення неповнолітнього до інтернату під контроль педагогів; усунення тяжких особистих обставин, під впливом яких було вчинене КП; припинення подружніх відносин, що стали причиною КП тощо

6. Стаття 49 КК України встановлює *строки*, зі сплином яких особа, яка вчинила КП не може бути притягнута до кримінальної відповідальності.

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності є **безумовним і обов'язковим для суду**.

КК України встановив такі строки:

- **два роки** – у разі вчинення кримінального проступку, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі;
- **три роки** – у разі вчинення кримінального проступку, за який передбачено покарання у виді обмеження волі, чи у разі вчинення нетяжкого злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років;
- **п'ять років** – у разі вчинення нетяжкого злочину, крім випадку, передбаченого у п. 2;
- **десять років** – у разі вчинення тяжкого злочину;
- **п'ятнадцять років** – у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

Строк давності починає спливати з моменту закінчення КП, тобто, коли КП повністю завершено. А закінчується цей строк в момент набрання законної сили обвинувальним вироком суду.

Якщо вказані строки давності минули, то за загальним правилом **особа обов'язково звільняється від кримінальної відповідальності**

Якщо особа, яка вчинила КП, ухиляється від досудового розслідування або суду, **перебіг давності зупиняється**. Відновлюється він з дня з'явлення такої особи із зізнанням або її затриманням. Також у цьому разі особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з часу вчинення КП минуло **п'ятнадцять років** (ч. 2 ст. 49 КК).

Якщо особа не відома правоохоронним органам, то вона не може вважатися такою, що ухиляється

Перебіг давності переривається, якщо до її закінчення особа вчинить особа вчинила новий злочин, за винятком нетяжкого злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше двох років.

Обчислення давності в такому разі **починається заново з моменту вчинення нового злочину**.

При цьому строки давності обчислюються окремо за кожне КП (ч. 3 ст. 49 КК)

Якщо особа вчинила особливо тяжкий злочин, за який згідно із законом може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі, то питання про застосування давності, тобто **п'ятнадцять років**, вирішується судом. Довічне позбавлення волі не може бути призначено і заміняється позбавленням волі на певний строк, якщо суд не визнає за можливе застосувати давність (ч. 4 ст. 49 КК).

Виняток із загального правила про застосування строків давності передбачено ч. 5 ст. 49 КК

України. Давність не може бути застосована у разі вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, передбачених у ст.ст. 109-114², катування, передбаченого ч. 3 ст. 127, проти миру та безпеки людства та міжнародного правопорядку, передбачених у ст. 437 «Злочин агресії», ст. 438 «Воєнні злочини», ст. 439 «Застосування зброї масового знищення», ст. 442 КК України «Геноцид», ст. 442¹ КК України «Злочини проти людяності»

 У разі вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст.ст. 151²-156¹, 301¹-303 КК України, стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи **обчислення строків**, визначених частинами першою і другою цієї статті, **розпочинається з дня, коли така потерпіла особа досягла повноліття або, у разі її смерті, мала б досягти повноліття** (ч. 6 ст. 49 КК).